

EXOTIKA PROBÁDANÁ?

Lukavec, Jan. *Od českého Tokia k exotické Praze*.
Praha : Malvern, 2013, 320 s.

Jan M. Heller
Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze

Zkoumání jinakosti a difference je v posledních desetiletích privilegovaným tématem literárněvědných disciplín. Souvisí to jak s otvíráním jejich hranic směrem k dalším oborům, jako je zejména historická nebo kulturní antropologie, tak s dekonstrukcí tradičních kánonů a s obrácením pozornosti k „polofikčním“ žánrům, které si tak vydobývají význam jak coby historické prameny, tak jakožto umělecké literární texty, v obojím případě plnohodnotné bez ohledu na to, že obě zde uvedené charakteristiky jsou tradičně vnímány jako protichůdné.

Knih *Od českého Tokia k exotické Praze* bohemisty, kulturologa a literárního publicisty Jana Lukavce se zabývá rozhovorem českých vnímatelů s exotickou jinakostí, a sice rozhovorem dvojího typu, vedeným pokaždé z jiného východiska: v první části pojednává o českých setkáváních s cizinou prostřednictvím cest a z nich vzešlých cestopisů (většinou; v některých případech autor pracuje i s uměleckou fikční prózou nebo i s jinými druhy textů, např. s turistickými průvodci), v části druhé pak sleduje pronikání exotických osob a fenoménů do českého prostředí, ať už se jedná o skutečné postavy cizokrajného původu (indiáni, černoši), či o jevy kulturní a náboženské, přičemž jeho úctyhodný záběr sahá od výstavnictví po oblibu břišních tanců nebo různých jevů stojících na pomezí kultury a zbožnosti, jako jsou různé metamorfované praktiky pocházející z východních kultů, tělesná cvičení, meditace, zpěv apod. Navzdory širokému záběru si kniha neklade ambice být syntézou tématu, jak v první, tak v druhé části se jedná o sled případových studií, z nichž některé byly podle ediční poznámky již publikovány samostatně.

Jestliže kapitoly tvořící druhou část představují příspěvek k mapování současné proměňující se kulturní a náboženské scény (včetně rozostřování hranic mezi náboženstvím a jinými sférami), z literárněvědného hlediska je zajímavější a produktivnější část první. Základní kompoziční linie, vyjádřená už v názvu knihy, určuje strukturu výkladu podle objektu zájmu příslušného cestovatele, přičemž postupuje se od končin nejvzdálenějších — Japonska a Číny — přes Indii, Istabul, Káhiru, Rusko a jihoslovanské země až k takovým exotickým místům, jako je Užhorod nebo Bratislava. Tímto výběrem se zpětně osvětluje autorovo pojetí exotismu: z možných trajektorií onoho setkávání volí tu nejtradičnější, tedy směřující na východ, ale zároveň nechává objektům jeho zájmu vznikat už na samotném okraji českého národního prostoru, tedy v hlavním městě východní poloviny bývalého federálního Československa. Zde je Lukavcova práce bezesporu původní a otevírá čerstvý pohled nejen na tradiční psychologické a mentální bariéry ve stereotypním vnímání okolní reality, ale i na současné problémy této reality samé. Pokud bychom chtěli tento pohled domýšlet dále, dojdeme ke kulturní podmíněnosti exotiky jako takové a ke skutečnosti,

že na cestě za exotismem není třeba překonávat velké prostorové vzdálenosti, ba není nutno za ním cestovat vůbec, protože si ho lze vykonstruovat přímo uprostřed vlastní, známé reality, jak také české elity zejména v 19. století činily. To Jan Lukavec samozřejmě ví, protože záslužně cituje relevantní publikace z poslední doby (Jiří Rak o exotice českých chaloupek, Daniel Soukup o Cikánech coby reprezentantech exotiky uprostřed většinové společnosti). Tak recenzovaná kniha mimoděk potvrzuje tezi o tom, že jinakost není esenciální danost, nýbrž sociální konstrukt (to se ovšem týká nejen exotismu, rasismu a jiných rozličných podob xenologie, ale — již daleko mimo horizont literární vědy — třeba i vnímání handicapovaných).

Jako prameny slouží Janu Lukavcovi, jak už jsme uvedli, většinou cestopisná produkce. Na prvním místě je třeba opět ocenit šíři záběru. Autorova sečtělost doslova bere dech a materiálově se jedná o jeden z neambicióznějších pokusů o popis příslušné problematiky, jaký je recenzentovi znám. Nelze se však ubránit dojmu, jako by autorovi materiál místy příliš narůstal pod rukama — samotné analýzy jednotlivých děl se pak z prostorových důvodů vyčerpávají ojedinělými reprodukovánými či citovanými myšlenkami a výklad takřka sklouzává do telegrafické podoby. Motivy, na které se autor zaměřuje, jsou nasnadě — zkoumá reprezentace exotických jevů a různé způsoby jejich literární fixace. Je si plně vědom toho, že tato forma konfrontace s jiným vypovídá nejen o tomto jiném, ale i o osobě toho, kdo se s ním setkává — upozorňuje na různá „zavazadla“, která si subjekt setkání na cestu bere s sebou (erudice, předporozumění), a tedy paradoxně nepopisuje to, co vidí, ale svou představu o tom, co vidí. Je také zřejmé, že u některých exotických krajin už Jan Lukavec prochází cestou, kterou před ním mnohokrát prošlapali jiní (jako v případě Ruska nebo Istanbulu), zatímco k Užhorodu nebo Bratislavě musí při hledání pramenů zkoumat ne zcela probádané vrstvy literárního vývoje a vynášet na světlo autory a spisky neznámé a zapomenuté. Konečně uveďme, že vedle jazykových a kulturních odlišností ponechává Jan Lukavec významný prostor tematice náboženství — také to je třeba ocenit protože tím Jan Lukavec nabízí alternativu především k současnému stále přetrvávajícímu vědeckému diskursu, kořenícímu v marxistické historiografii a hledajícímu vysvětlení posunů dějinných tektonických desek v 19. století v dobovém lingvocentrickém nacionalismu.

Pokud bychom se chtěli zamyslet nad důvody, proč Lukavcova kniha přece jen vzbuzuje rozpaky, najdeme zhruba následující. Prvním z nich je nejasné metodologické zakotvení. Nemáme v úmyslu požadovat od Jana Lukavce nějakou ortodoxní metodologickou čistotu, to je ostatně i vzhledem k současné situaci, naznačené v prvním odstavci tohoto textu, bezpředmětné, avšak vzhledem k rozsáhlosti materiálu by bylo záhodno postavit práci na trochu pevnější základy. Není jistě nutné očekávat, že monografie podobného typu se bude držet tradičního dichotomického členění na „teoretická východiska“ a „materiálové aplikace“, případně ještě reprodukovat „stav bádání“. Tematika, kterou se Jan Lukavec zabývá, je široká a složitá a pohybuje se na hranici několika společenskovědních diskursů — a její materiál, totiž česká cestopisná a reportážní produkce, nebyl, pokud je recenzentovi známo, dosud v úplnosti ani bibliograficky zpracován. Je zřejmé, že se Jan Lukavec opírá — místy polemicky — o Saidův koncept orientalismu, ale přece jen mohlo teoretické podbudování být bohatší. Druhou výtku směřujeme na podobnou adresu. Autor — v kontrastu k logicky a vtipně zkonstruované geografické ose svého výkladu — nezdůvodňuje výběr

materiálu ani podle kritéria času (doba vzniku textů), ani prostoru (provenience), ani média, ani podle, řekněme, vnějškových hledisek týkajících se osob autorů. Je to zdánlivý detail, ale jeho význam pro celek je nepřehlédnutelný.

Nevýhody zmíněného přístupu se totiž plně osvětlí, když si položíme otázku po celkovém vyznění (*smyslu* ve strukturalistické terminologii) Lukavcovy knihy (nebo přinejmenším její „cestopisné“ části). Autor bohužel jen velmi zřídka překračuje hranice konstatující či parafázující roviny svého výzkumu. Obrovský potenciál spočívající ve vytěžení pramenné základny nebyl využit k tvůrčímu uchopení jeho výsledků (byť i jen ve formě pokusu o formulaci jejich zobecnění), natož k jejich konceptualizaci. Jan Lukavec vrší metodou adice a enumerace neustále nové a nové poznatky — typická figura výkladu se dá převést na vzorec: zatímco A tvrdí X, B píše Y. Ačkoli je zřetelná snaha dokumentovaná tvrzení jednotlivých autorů textů (tedy historických *aktérů*) roztrždit, případně je stavět do opozitních pozic, výsledkem je sice zajímavá a pestrá, ale obtížně uchopitelná kompilace, u níž lze jen mlhavě tušit autorský vklad.

Těžko proto zaujmout v recenzi kritický postoj, když není jasné, jakou badatelskou otázku si vlastně autor klade.